

Halmai Péter

Strukturális reformok és növekedési potenciál az Európai Unióban

ÖSSZEFOGLALÓ: A növekedési potenciál sokáig latens és fokozatos leépülése az Európai Unióban a pénzügyi és gazdasági válság kitörését követően nyílt növekedési krízissé vált. Ám a krízis egyúttal tisztító hatást fejthet ki, erőforrásokat szabadíthat fel a magasabb hatékonyságú tevékenységek számára. A növekedési fordulatot középpontba állító stratégia döntő mozzanata – a piac működését javító, a növekedési potenciált erősítő strukturális reformok révén – a termelékenység gyorsabb növekedésének előmozdítása. Az erőforrások hatékonyabb felhasználásával egyidejűleg alapvető cél a foglalkoztatási ráta fenntartható növelése. A növekedési potenciált támogató strukturális reformok alapvető eleme a belső piac jobb működésének megteremtése és az üzleti környezet javításának igénye lehet. Mindehhez mélyreható reformok szükségesek a termék- és a szolgáltatáspiacok, illetve az erőforráspiacok, elsősorban a munkaerő- és a pénzpiac területén. Az előbbiekkal szorosan összefüggenek, s azokhoz hasonló jelentőségűek a tudást és az innovációt előmozdító reformok.

KULCSSZAVAK: makrogazdasági politika, gazdasági növekedés a nyitott gazdaságokban, a monetáris unió makrogazdasági kérdései, a gazdasági fejlődés makrogazdasági elemzése, intézmények és növekedés

JEL-kód: E60, F43, F45, O11, O43

Az 1990-es évektől az EU15 súlyos strukturális termelékenységi problémái (mindenekelőtt a teljes tényezőtermelékenység dinamikájának lényeges romlása), a globalizáció folyamatához történő nem kielégítő mértékű alkalmazkodás a potenciális növekedési ütem tartós és lényeges mértékű csökkenéséhez, a növekedési potenciál eróziójához vezettek.¹ Annak meghatározó mozzanata a világ technológiai élvonalához képest kialakult termelékenységi rés. Ennek pedig legfőbb tényezője a második világháború utáni európai felzárkózási növekedés technológiai adaptációra és imitációra épülő jellege, a rendszer elégtelen innovációs teljesítménye (lásd részletesen Halmai, 2015). A növekedési potenciál sokáig latens és fokozatos leépülése a

pénzügyi és gazdasági válság kitörését követően nyílt növekedési krízissé vált.

A válság előtti növekedési (és felzárkózási) modell az új tagállamokban sem fenntartható, s nem nyújtana esélyt a kilábalásra (lásd Elekes – Halmai, 2013). Mélyreható növekedési fordulat hiányában a növekedési ütem meg sem közelítheti a krízis előtti értékeket.

Az európai konvergenciamechanizmus a lapangó, majd a nyílt növekedési krízis időszakától megrendült. A kihívás az egész európai modellt tekintve rendkívüli: a konvergenciamechanizmus hiányában az integráció egységes mechanizmusa működésképtelenné válhat. A konvergencia újjászületése az európai megújulás, az európai reformok alapvető kihívása s egyben feltétele.

A kedvezőtlen beruházási környezet a tőkekiáramlás magasabb szintjét, illetve az áru- és

Levelezési e-cím: halmai.peter@gtk.uni-pannon.hu

szolgáltatás import arányának jelentős növekedését mozdítja elő. A nagyfokú külső nyitottság változatlanul érvényesül, ám egyes tagállamok globális versenyképessége kedvezőtlenül alakult a legutóbbi másfél-két évtizedben. A globális tőkemozgások rendszerében Európa egyre inkább tőkeexportőr, amely – kedvező gazdasági hatásai mellett – korlátozza az európai foglalkoztatást és a növekedési potenciált.² Mindezek a problémák, továbbá a közpénzügyek egyensúlyának zavarai, a fenntartható közpénzügyek igénye egyre inkább konfliktust eredményeznek a társadalmi és környezeti felelősség, a szolidaritás európai modellje sajátoságaival. Végül a növekedési modell kihívásainak európai kezelését megnehezíti az európai kormányzás mindeddig elégtelen szintje.

Ugyanakkor a krízis egyúttal tisztító hatást fejthet ki, erőforrásokat szabadíthat fel a ma-

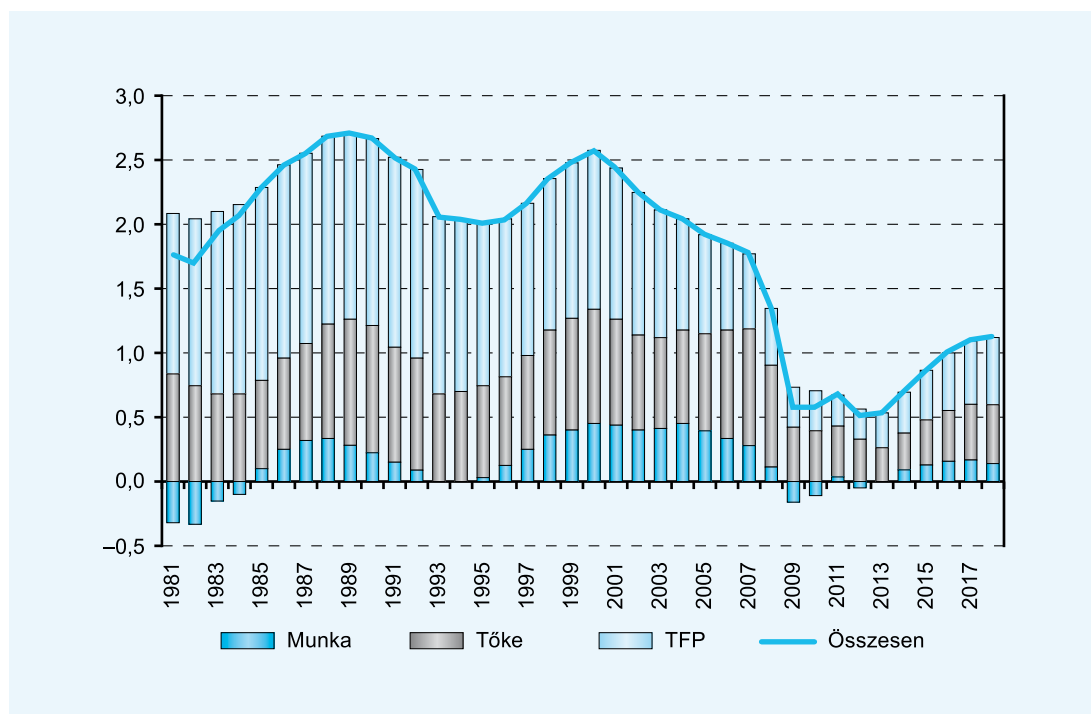
gasabb hatékonyságú tevékenységek számára. A krízis tehát egyúttal új lehetőségeket is eredményez. A korábban elképzeltelnél szélesebb körű és mélyebb változások lehetőségét is megteremti. A jelzett alapvető kihívások, strukturális problémák, továbbá a legutóbbi krízis hatásai egyaránt új középtávú növekedési narratíva felvázolását követelik meg.

NÖVEKEDÉSI KRÍZIS, LASSÚ ÉS SZAGGATOTT KILÁBALÁS AZ EU-BAN

Az EU elmúlt évtizedbeli növekedési teljesítménye a strukturális gyengeségeket, piaci torzulásokat és szűk keresztmetszeteket jelzi. (Az EU15 utóbbi évtizedekben működő növekedési modelljének teljesítményét az 1. ábra foglalja össze.)³ A sztenderd növekedési számvitel sze-

1. ábra

AZ EU15 NÖVEKEDÉSI MODELLJE

Megjegyzés: A potenciális növekedés változása és az egyes tényezők hatása a potenciális kibocsátás százalékában.

Forrás: saját számítás és szerkesztés

rint a krízis előtti években (2001–2007 között) az európai növekedés fő hajtóereje a munkatermelékenység növekedése volt. A munka jobb kihasználása és a munkaképes korú lakosság növekedése a gazdasági növekedés egy negyedét tette ki. Különösen a fiatalok csökkenő munkaerő-piaci részvétele, illetve az egy dolgozó által ledolgozott munkaórák csökkenése mérsékelte a potenciális növekedést az EU27-ben (Halmai, 2014, 193–194. oldal). A legutóbbi krízis során a kapacitáskihasználás erőteljes csökkenése a munkanélküliség növekedésével és a teljes tényezőtermelékenység dinamikája lényeges visszaesésével járt. (Lásd 1. ábra)

A gazdasági és pénzügyi krízis a potenciális kibocsátás szintjének jelentős csökkenésével járt. Az Európai Bizottság (2009) előzetes becslése szerint a potenciális kibocsátás vesztesége az EU-ban a pénzügyi és gazdasági válság következtében középtávon mintegy 4 százalékot tett volna ki. Ugyanakkor a kumulált szint hatás – a 2000–2007 közötti időszak átlagos potenciális növekedését alapul véve – jelenleg több mint 10 százalék, azaz jelenleg az EU27 potenciális kibocsátása több mint 10 százalékkal alacsonyabb, mint a krízist megelőző nyolc év átlagos dinamikája esetén lenne.⁴ Noha a gazdasági helyreállítás megindult, a szimulációk szerint e veszteség (azaz a potenciális GDP alacsonyabb szintje) tartós hatást gyakorol.

A gazdaság helyreállása – mint azt a korábbi tapasztalatok is alátámasztják – a pénzügyi krízis után lassú és szaggatott. A növekedést megnehezítő fő tényezők:

- a mérlegalkalmazkodás és a fiskális konszolidáció kényszere,
- a korábbinál magasabb kockázati felár (prémium),
- a munkapiac állandósult gyengeségei.

Kínálati oldalról szemlélve a potenciális növekedést az EU27 országokban várhatóan különösen a munka alacsonyabb kihasználása és a tőke mérsékeltebb akkumulációja érinti kedvezőtlenül a krízist megelőző időszakhoz

képest. Lényeges szakpolitikai változások hiányában a potenciális növekedési ütem az évtized hátralévő éveiben sem haladja meg az EU27 átlagában az évi 1–1,2 százalékot.

A krízis hátrányosan befolyásolja a tőkeakkumulációt. A beruházási aktivitás nagymértékben a nemzetközi és a hazai kereslet kilátásaitól, illetve a tőkeköltségek nagyságától függ. Ugyanakkor a mérséklődő tőkeakkumuláció potenciális növekedésre gyakorolt negatív hatását a tovább erősíti, hogy a gazdaság átstrukturálódása megnöveli a tőkeállomány értékvesztését, s bizonyos tőkeévjáratok elavulásával jár. A krízis a teljes tényezőtermelékenységre annak hosszú távú hajtóerői, a fizikai beruházások, a K+F, az innováció alakulása révén fejt ki hatást. például a beruházást terheli, ha csak mérsékelt a gazdasági helyreállítás, illetve változik a kockázattal kapcsolatos magatartás. Ez utóbbi a kockázati felárak növekedésével, a hitelfeltételek szigorodásával, azaz a tőkeköltségek növekedésével jár. Minthogy a magán K+F-beruházások erősen prociklikusak, a krízis a technológiai haladás ütemének lassulását eredményezheti. Az ipari szerkezetváltást a bankszektor késedelmes alkalmazkodásával összefüggésben a korlátozottan hozzáférhető hitelek, illetve a rögzült strukturális merevségek lelassíthatják. Mindez – minthogy az erőforrások a kevésbé produktív területen maradnak – mérsékelheti a teljes tényezőtermelékenység növekedési ütemét.

A munka hasznosítását tekintve a krízis a következők révén fejt ki hatást: a ledolgozott átlagos munkaórák számának csökkenése, a részvételi ráta csökkenése, a strukturális munkanélküliség (NAWRU)⁵ növekedése. A múltbeli tapasztalatok szerint a NAWRU növekedése a krízis alatt és után állandósul. A kockázattal kapcsolatos magatartás változása a tőkeköltségek növekedéséhez vezethet. Minthogy ez utóbbiak – azaz a korábbiaknál magasabb tőkeköltségek ellensúlyozásának igénye – miatt a vállalatok ár-költség-résük (*mark-up*) növelésére

törekcszenek, a NAWRU állandó növekedése következhet be. Továbbá a hosszú ideig tartó munkanélküliség az emberi tőke folyamatos romlásához vezethet, amely a NAWRU irreverzibilis növekedését okozza. (Ez az úgynevezett „hiszterézis hatás”.) Mindezek a tényezők középtávon a potenciális kibocsátásban további veszteségeket okoznak.

A 2010–2014. évi időszakban az EU27-ben a potenciális növekedés átlagosan évi 0,7 százalék, azaz igen mérsékelt ütemű volt. Az euróövezetben még ennél is kedvezőtlenebbül alakult e dinamika. A munkafelhasználás (a NAWRU szignifikáns növekedése, az egy dolgozó által ledolgozott átlagos munkaórák számának csökkenése, illetve a munkaképes korú lakosság létszámának mérséklődése következtében), illetve a tőkeakkumuláció egyaránt kedvezőtlenül alakulnak, azaz a potenciális növekedés krízis előttinél jóval alacsonyabb szintjét eredményezik. Egyidejűleg alacsony a teljes tényezőtermelékenység növekedési üteme: utóbbi a helyreállítás során a krízis előtti alacsony (az évtized elejénél, s még inkább a kilencvenes éveknél jóval mérsékeltebb) dinamikához konvergál.

Minthogy a legutóbbi krízist követően a foglalkoztatottság csökkenése és a termelékenység mérséklődő dinamikája nem ciklikus jelenség, a hosszú távú (szekuláris) stagnálás jelentős kockázat marad. (Vö. Teulings és Baldwin, 2014; Roeger, 2014; Eichengreen, 2015) A potenciális növekedés alakulását különösképpen kedvezőtlenül érinti a tőkefelhalmozás alacsony szintje.⁶ Ugyanakkor az euróövezetben a recesszió kettős jellegű volt: a pénzügyi válságot a szuverén adósságkrízis követte. A recesszió e második lépcsője különös erővel húzta alá a szupranacionális pénzügyi stabilitási mechanizmus megteremtésének, illetve a hatalmas fragmentációs erők mérséklésének az igényét.

Az elemzés kiterjesztése 2020-ig ugyancsak alacsony potenciális növekedési ütemet jelez.

E dinamika lényegesen alacsonyabb, mint az elmúlt két évtized átlagos potenciális növekedési üteme az EU-országokban, s különösképpen alacsonyabb az Egyesült Államok hasonló mutatóinál. E kiterjesztés eredményei a következőkön alapulnak. A krízis kezdetén a munkatényező alacsony hasznosítása a jellemző, az évtized során pedig az idősödés hatására már kedvezőtlenül alakul a munkakínálat. Másrészt lassú a munkatermelékenység növekedése az EU27-ben. (Az euróövezetben különösen kedvezőtlen, alig évi 1,2 százalék.) Ugyanakkor az egyes tagországokban, illetve az egyes országcsoportokban egymástól jelentősen eltérő folyamatok is kibontakozhatnak.

Következésképpen: a krízis, s az azt követő ellentmondásos kilábalás szignifikáns hatást gyakorolnak az EU jövőbeni növekedési kilátásaira. A múltbeli gazdasági és pénzügyi krízisekből származó tapasztalatok szerint nagy jelentőségűek a krízisre adott gazdaságpolitikai válaszok. Például az 1991-ben kezdődött mély recesszió Svédországban és Finnországban viszonylag rövid életű volt, és nem eredményezte a potenciális növekedés csökkenését.

Ez mindenképp e gazdaságok lényeges strukturális változásának volt köszönhető. A krízis tehát egyúttal új lehetőségeket, mélyebb változások lehetőségeit is megteremti. Ugyanakkor – ellenkező irányú példaként – a pénzügyi krízisre adott, nem eléggé határozott reakció, egyidejűleg a feltörekvő gazdaságok növekvő versenynyomásával nagymértékben hozzájárult a potenciális növekedés lassulásához Japánban, az 1990-es évek során.

EURÓPAI NÖVEKEDÉSI FORDULAT, ÚJ NÖVEKEDÉSI NARRATÍVA IGÉNYE

Az analitikai és a stratégiai gondolkodást egyaránt hasznosan foglalja keretbe, ha választ keresünk a kérdésre: hogyan lehet helyreállítani Európa gazdasági prosperitásának háromszö-

gét: a gazdasági növekedést, a stabilitást és a méltányosságot a nyitott és demokratikus társadalmakban. (Lásd 2. ábra)

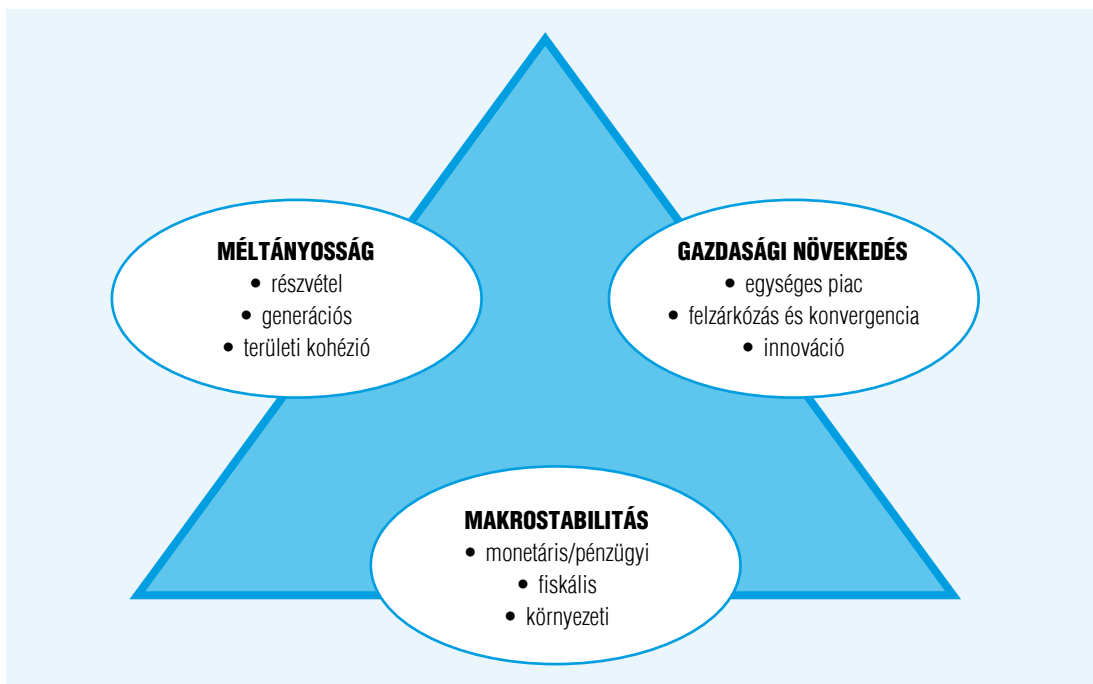
A növekedés a jólét alapvető meghatározó tényezője. Ám fontos annak stabilitása, fenntarthatósága, továbbá a növekedés eredményeinek széles és tisztességes elosztása a társadalomban. A makrostabilitás nem egyszerűen a rövid távú ciklikus fogyasztás elsimítása értelmében lényeges, hanem a rendszeralapú krízisek növekedési potenciált veszélyeztető kockázataival szembeni biztosítékként. A makrogazdasági stabilitás megőrzése alapvető követelmény, még akár a jövedelem növekedés átmeneti feláldozása árán is. A méltányossági megfontolások szintén elválaszthatatlanok, mert a növekedési folyamat nem élvezhet fenntartott demokratikus támogatást, ha annak gyümölcseit csak szűk privilegizált csoport élvezheti.

Az Európai Unió egésze – a már jelzett problémák ellenére – viszonylag sikeres volt a globális versenyben, például ha az Egyesült Államokkal vagy Japánnal hasonlítjuk össze. A világ legnagyobb exportőreként jól pozícionált az értékláncban. Legalábbis az EU-gazdaságok egymás közötti mélyebb integrációjának köszönhetően, különösen a közép- és kelet-európai gazdaságok bekapcsolásával.

Jelenleg azonban Európa súlyos kihívásokkal szembesül a konvergencia és az integrációs mechanizmus megújított, fenntartható alapokra helyezése során. Európának jobban kell teljesítenie innovációs potenciáljának teljes kihasználásához. Európa lemaradásával fenyegetnek a potenciális növekedés kedvezőtlen irányzatai. A tagországok közötti gyengeségek és diszparitások, különösen a szélesebb értelemben vett mediterrán tagországokban súlyosan ránehezednek a növekedési potenciálra.

2. ábra

AZ EURÓPAI PROSPERITÁS HÁROMSZÖGE

Forrás: Pichelmann (2013)

Az európai gazdaság dinamizálását úgy kellene megvalósítani, hogy közben a kilábalás lassú és szaggatott, folytatódik az alkalmazkodás, és az elkerülhetetlen mérlegkiigazítás a magán- és az állami szektorban egyaránt.

Az európai növekedési potenciál és a növekedési modell újjászületésének egyedüli lehetősége az európai gazdaság és társadalom működési módjának mélyreható, a potenciális növekedést támogató strukturális reformok révén történő megújítása.

A tudástechnológia élvonalában működő országoknak szükségük van az innovációra a növekedéshez és az életszínvonal növeléséhez. Mindebben alapvető a gazdasági verseny, a vezető egyetemeken történő posztgraduális képzések, továbbá a K+F-beruházások (különösen a magánberuházások) szerepe. Azok meghatározó jelentőségűek a globális versenytársakkal szembeni rés zárásában. E célok elérését nem könnyítik meg a szűk költségvetési kényszerek és a magasabb kockázati felárak.

A fenntarthatóság feltétele: a növekedés legyen társadalmilag inkluzív, emelkedjen a polgárok széles körű részvétele a társadalomban, különösen a munka világában. A generációk közötti tisztesség és méltányosság alapvető jelentőségű a szükséges bizalom megteremtéséhez és a jövőorientált beruházásokhoz. A reformok megfelelő tervezése és egymást követése lényeges a terhek tisztességes megoszlása, a reformok társadalmi és politikai elfogadása és keresztülvitele tekintetében. Különösen az adó- és a jóléti rendszerek átalakítására irányuló fiskális konszolidációs erőfeszítések megvalósítása, valamint a közszolgáltatások költséghatékonyságának javítása során nélkülözhetetlen a hatékonyság és méltányosság összehangolása. A feltételezett átváltás (*trade off*) a hatékonyság és a méltányosság között néha eltűzött. A nem hatékony jóléti és szociális védelmi előírások nagyon leveset érnek a méltányosság tekintetében.

Másrészt számos európai ország tapasztalata

bizonyíthatja, hogy a jól tervezett és menedzselte kollektív társadalombiztosítási rendszerek szociális szempontból legalább olyan hatékonyak lehetnek, mint az egyéni, piaci alapúak (lásd Buti és Pichelmann, 2013). Mindezekben az esetekben komoly választásra van szükség. Általában a növekedés, a strukturális reform, a jövedelem és a gazdagság elosztása közötti kapcsolatokat körültekintően szükséges mérlegelni, illetve esetenként újraszabályozni.

Európának alapvető kihívásokra kell választ találnia, hogy fenntartható új növekedési pályára lépjen. Ugyanakkor Európa nem léphet hátra a nemzetközi gazdasági integrációban, nem hanyagolhatja el a globális egyensúlyhiányból származó kockázatokat.

KÖZÉPPONTBAN A STRUKTURÁLIS REFORMOK

A kezdődő kilábalás ellenére nincs jele a kedvezőtlen növekedési és termelékenységi irányzatok megfordulásának Európában. (Lásd 1. ábra.) A termelékenység kedvezőtlen alakulása nemcsak a szolgáltató, hanem a termelő ágazatokat is jellemzi. Az ipari ágazatok az európai országok többségében elindultak a kilábalás útján. Ám mindez kevés az árfogó termelékenységi fordulathoz.

Európa jövőbeli növekedési teljesítményének kritikus pontja változatlanul a termelékenység marad. Aláhúzást igényel a teljes tényezőtermelékenység meghatározó strukturális szerepe. A demográfiai tényezők és a beruházások egyaránt kedvezőtlenül hatnak a növekedési potenciálra. Az egész gazdaságra kiterjedő növekedési fordulat kulcsa kínálati oldalról a szolgáltatások termelékenységének a növekedése lehet.

A keresleti oldalt tekintve globális értéklánc típusú elemzést alkalmazva látható, hogy közvetlenül a globális piacra történő termelés nagyjából a foglalkoztatás negyedét, illetve a

munkatermelékenység növekedése felét képviseli Európában. (Van Ark et al., 2013) Az ipari termékek előállítását a meghatározó tekintetben. Ám számos tagállamban a piaci szolgáltatások területén nőtt a globális értéklánchoz történő hozzájárulás, mind a foglalkoztatás, mind a termelékenység tekintetében.

Foster, Stehrer és Timmer (2013) szerint az EU integráltabbá vált a globális értéklánban az általános irányzatnak megfelelően. Jelenleg az EU GDP 15 százaléka közvetlenül vagy közvetve a világ más régióiban járul hozzá a globális kereslet kielégítéséhez. Ez az arány a legutóbbi 15 évben mintegy 5 százalékkal nőtt. Hasonló, de kevésbé szignifikáns irányzat mutatkozik a foglalkoztatottság fejlődésében: az álláshelyek csaknem 12 százaléka⁷ függ a világ más régióiban jelentkező kereslettől. A feltörekvő gazdaságok, közöttük Kína jelentősége növekvő tekintetben. Ahogyan a külföldi piacok fontossága növekszik az EU exportjában, éppen úgy nő a felhasznált inputok tekintetében az import jelentősége. Az inputokat, a közbülső termékeket egyre inkább más országok: más tagállamok, illetve harmadik országok állítják elő, mint végterméket termelő ország. A vertikális specializáció közös mértékszámában kifejezve az EU teljes harmadik országokba irányuló exportjának 15 százalékát más országokban generálják. Ez az arány 1995. óta mintegy 7 százalékkal nőtt. Az EU külkereskedelmi mérlege a jelenlegi időszakban is a GDP mintegy 1,5–2 százalékát kitevő többletet mutat. Ez arra utal, hogy az európai piaci szereplők a növekvő globalizáció időszakát alapvetően jól menedzselték. (A pénzügyi és gazdasági krízis súlyos hatásai ellenére.)

Az Európai Unió ezért egészében versenyképesebbnek tűnt az elmúlt években a globális piaci versenyben. Ennek hátterét jelentős részben az EU-gazdaságok egymás közötti mélyebb integrációja vezérelte. A kereskedelem feltételei és a termelés nemzetköziesedése miatt ez az integráció jól látható módon intézményesült,

illetve működik. Az EU egésze és egyes tagállamai általános sikere mögött nagyok a különbségek az egyes európai gazdaságok között. Már a kilencvenes évek közepén is nagyok voltak az eltérések az egyes tagállamok külső érzékenysége, a belső és a külső EU-piacok és erőforrás-struktúrák tekintetében. E modell azonban még inkább erőteljessé vált a legutóbbi két évtizedben. Csak néhány tagállam (Németország, Ausztria, Írország, Luxemburg, egyes közép- és kelet-európai országok) volt sikeres – hozzáadott értékben számított – exportteljesítményét illetően. Más országok csak fenntartották, vagy csekély mértékben javították pozíciójukat. Ennek oka a specializáció kezdeti modellje lehetett: a nemzetköziesedést nagyrészt néhány csúcstechnológiát képviselő ágazat (például jármű- és az elektronikus iparágak) vitték előre, sikeres innovációs és termelékenységi teljesítménnyel és mérsékelt bérpolitikával. Fontos szerepet játszott a közép- és kelet-európai országok a fejlettebb tagállamok termelési hálózatába történő integrációja a jelzett iparágakban. Ez néhány ország nemzetközi versenyképességét javította, ám esetenként súlyosbította az EU-gazdaságok közötti strukturális eltéréseket.

A makroökonómiai politikai erőfeszítések középpontjában továbbra is az újraegyensúlyozásnak kell állnia, noha a kooperatív stratégiák fenntartása sem tekinthető eleve garantáltnak. *Fic és Orazgani* (2013) a NIESR világmodelljével (a NIGEM-mel)⁸ szimulációs sorozatok alkalmazásával vizsgálta a továbbra is fennmaradó egyensúlyhiányokat, s a kiigazítások különféle scenárióit globális, illetve euróövezeti szinten. Eredményeik szerint a koordinált politikai akciók valóban magas szintű eredményeket hozhatnak. Ugyanakkor kimutatják: „nincs kéznél ezüstgolyó”, amely megfelelően kalibrált politikai mix kialakítására szólítana fel mind a többlettel rendelkező, mind a deficitese országokban és világrégiókban. Az euróövezet számára a teljes

körűen működő pénzügyi rendszer, amelyet átfogó bankunió támogat, központi fontosságú ebben az összefüggésben. A „lefelé” irányuló tőkeáramlások valóban lényeges tényezői a felzárkózásnak. Ám fenntartásukhoz a fellendülés és a hanyatlás kockázatait az eddigieknél jobban kell menedzselni. A tőkeáramlások hiányában „rossz egyensúlyok” alakulhatnak ki, amelyeket gyenge növekedés, magas és állandó reáljövedelmi rések jellemeznek. A versenyképesség növelése, az üzleti környezet javítása és az állami szektor átfogó reformja lényeges feltételei a külső egyensúlyhiány tartós kiigazításának és a lefelé irányuló tőkeáramlás, beruházás és növekedés újraindításának.

Az egyes európai országok differenciált termelékenységi teljesítményét részletesen elemezte van Ark et al. (2013). Az elemzés négy európai gazdaságtípust azonosított, amelyek a következők:

- integrált értéklánc (Németország, Ausztria, Közép- és Kelet-Európa nagy része);
- „befelé tekintők” (mediterrán országok, közöttük Franciaország);
- „globális rés (niche) játékosok”, nagyrészt kisebb gazdaságok Észak-Nyugat-Európában;
- deindusztrializált modell (alapvetően az Egyesült Királyságban).

Van Ark et al. (2013) négy lehetséges növekedési scenáriót vázoltak fel a 10–12 év múlva lehetséges európai irányzatokról. A kínálatoldali képességek erősítését vették alapul, beleértve a termelékenységet, az innovációt, továbbá az áruk és szolgáltatások iránti globális keresletet, mint az Európai Unió jövőbeli helyzetét meghatározó alapvető dimenziókat. A 3. ábrából kitűnik: az 1A jelzésű scenárió (Globális erősségek) lenne alkalmas az európai növekedési modell leginkább dinamikus megújítására, az európai növekedési potenciál megerősödésére. A 2A scenárió (Dőfés a közepébe) pedig a mérsékelt globális kereslet feltételrendszerében mozdítaná elő – az 1A-nál szerényebb mértékben – az európai nö-

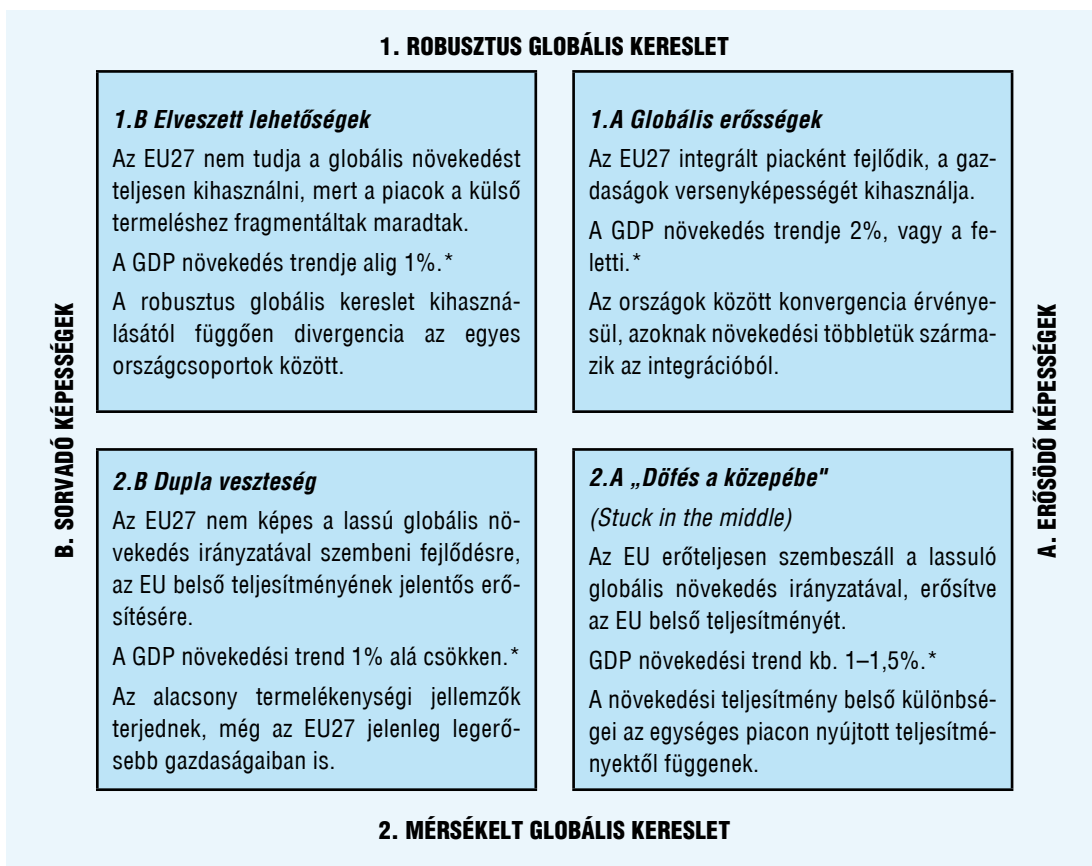
vekedési potenciál megújítását. Ezzel szemben veszélyes pályákat vázol fel az 1B (Elveszített lehetőségek), s még inkább a 2B scenárió (Dupla veszteség).

Van Ark és társai – egybefoglalva a kínálati és keresleti jellemzőket – összefoglalták a lehetséges növekedési hatásokat. E scenáriók – ahogyan a szerzők is jelzik – csupán keretet nyújtanak a lehetőségek megfigyelésére és a szükséges politikai intézkedések megvitatására. Ugyanakkor – ahogyan a 4. ábra is jelzi – az egyes scenáriók nagyon eltérő módon érinthetik a tagállamok egyes, a fentebbiekben körvonalazott csoportjait. Mint látható, az EU egészét tekintve leginkább kedvező mozgáspálya sem dinamizálhatná – a jelenlegi feltételek fennmaradása esetén – a „befelé forduló” mediterrán országokat, míg a kedvezőtlenebb mozgáspályák leginkább kedvezőtlen hatásai éppen esetükben érvényesülnének. A felzárkózási növekedés újjászületéséhez további erőfeszítések szükségesek. Ugyanakkor a leginkább versenyképes tagállamok kevésbé kedvező mozgáspályák érvényesülése esetén is képesek lennének a további fejlődésre.

A magas termelékenységnövekedést tartalmazó scenárió valószínűségét növelné a Bartelsman (2013) által az IKT, a reallokáció és a termelékenység vállalati perspektíváiból kiinduló elemzés. A kiindulópont szerint az új feltételek között a tudásalapú tőkeberuházások, közöttük a nem megtestesülő jellegűek, a helyükre kerülnek. A fejlődés előrehaladott szakaszában lévő technológiák – kedvező keretfeltételek esetén – előbbre tolhatják a termelékenység élvonalát. Bartelsman álláspontja szerint Moore-törvénye⁹ és az IKT fejlődése lehetőséget teremtenek a munkatermelékenység évi 2,5 százalékos növekedésére a következő 20–30 évben. E potenciál kihasználása erősödő ösztönzést követel meg az IKT szélesebb alkalmazása, továbbá az innovatív és a technológiát alkalmazó, kevésbé produktív vállalatok termelékenységének a növelésére.

EURÓPAI NÖVEKEDÉSI SZCENÁRIÓK

Megjegyzés: *az EU27 átlaga

Forrás: Van Ark et al. (2013)

Nagy jelentőségűek az erőforrások rugalmas reallokációjának folyamatai, az azokat előmozdító strukturális reformok. Azok nélkülözhetetlenek az új technológiák széles körű diffúziójához. Rendkívül lényegesek a reallokáció munkapiaci kihívásai, továbbá a tanulás iránti ösztönzés, illetve a bérkülönbségekkel kapcsolatos megfontolások. A jelenlegi és az előre látható technológiák fontos jellemzői: a létrehozás magas állandó költségei és az alkalmazás alacsony marginális költségei, a jövedelemingadozás növekedését, illetve az elosztás további torzulását okozhatják. Bartelsman szerint a közszolgáltatások (például egészségbiztosítás, oktatás) reformjai nemcsak közvetlen módon

növelhetik az aggregált termelékenységet, hanem felszívhatják a más ágazatokból elbocsátott dolgozókat.

Ezt az elemzést kiegészíti Czernitzki és Toivanen (2013) gondolatmenete. A K+F, a termelékenység és az innovációs politikák közötti kapcsolatokat elemezték a társadalmilag, illetve a magángazdasági szinten optimális K+F-szintek közötti rés szűkítése tekintetében. Minthogy az innovációs politikának lehet kizorítási hatása, belga és német vállalati szintű adatok alapján empirikusan tesztelték: a K+F-támogatások ösztönzik-e a magánberuházásokat. A szerzők szerint az innovációs támogatások pozitív addicionális hatékonyságot eredményeznek.

LEHETSÉGES NÖVEKEDÉSI TELJESÍTMÉNYEK

SZCENÁRIÓ ORSZÁG- CSOPORT	1.A Globális erősségek (erős globális kereslet, erős képességek)	2.A „Dűfés a közepébe” (gyenge globális kereslet, erős képességek)	2.B Dupla veszteség (gyenge globális kereslet, gyenge képességek)	1.B Elveszített lehetőségek (erős globális kereslet, gyenge lehetőségek)
Integrált értéklánc (DE, egyes EU10 országok)	+++	++	+	++
„Befelé tekintők” (Mediterrán országok)	0	-	---	--
Globális „részjátékosok” ^{**} (kis, új európai országok)	++	+	-	+
„Deindusztrializá- ciós” modell (UK)	+	0	--	-

Megjegyzés: *, „Global Niche Players”

Forrás: Van Ark et al. (2013)

sággal rendelkeznek. Pozitív korreláció mutatkozik a múltbeli innovációs tapasztalatok és a beruházási intenzitás között. Az alacsonyabb munkatermelékenységgel jellemezhető cégek – a vizsgálatok szerint – nagyobb beruházásokra hajlandók. Azaz ezek a vállalatok nagyobb hasznot húzhatnak a támogatásból, mint a technológiai élvonalhoz tartozó vállalatok. Ugyanakkor a felzárkózási hatású, támogatott K+F-projektek jelenléte is növelheti a technológiai élvonalat a gazdaságban.

A növekedési fordulatot középpontba állító stratégia döntő mozzanata a piac működését javító, a növekedési potenciált erősítő

strukturális reformok révén a termelékenység gyorsabb növekedésének előmozdítása. Az erőforrások hatékonyabb felhasználásával egyidejűleg alapvető cél a foglalkoztatási ráta fenntartható növelése.

„ZÖLD” ÉS MÉLTÁNYOS NÖVEKEDÉS, MEGOSZTOTT PROSPERITÁS

A környezeti előírásokat és korlátozásokat gyakran növekedési hátránynak tekintik, amelyek az európai vállalatok számára versenyhátrányt jelentenek a globális versenyben. Ugyanakkor

világszerte nő az érdeklődés a fenntartható, „zöld” növekedési potenciál, illetve a környezeti károk leküzdése iránt. Az EU vállalatai már jelentős előrehaladást értek el a tiszta és hatékonyabb technológiák, termékek és szolgáltatások előállításának területén. Például: EU-vállalatok teljesítették 2007–2011 között a megújuló energia területén a közvetlen külföldi beruházások kétharmadát a világgazdaságban. (Halmai, 2014, 289. oldal) Ugyanakkor a piacon is egyre erőteljesebb a globális verseny, különösen egyes feltörekvő országok részéről. A magas környezeti igények és a versenyképesség összekapcsolása lehetséges, s a zöld technológiák területén az európai gazdaság jelentős expanzióra lehet képes.

Az egyes tagállamok közötti strukturális termelékenységi különbségek állandósulása határozott strukturális reformokat igényel. Azok mind az exportorientált, mind a „nem forgalmazható” ágazatok tekintetében nagy jelentőségűek a felzárkózás strukturális feltételeinek megteremtésében.¹⁰ E területen – a szuverén adóssághoz vezető és a fiskális konszolidáció igénye miatt – csak hosszabb távon lehetséges jelentős előrelépés. Ám az Észak–Dél közötti mély jövedelmi szakadás súlyos társadalmi és gazdasági hatásokkal járna. A széles körű strukturális reformok és a bankunió teljes megvalósítása lehetőséget nyújt az EU-n belüli tőkeáramlások újraélesztéséhez és a korábbi hibás allokációk elkerüléséhez. Ugyanakkor az európai szolidaritás továbbra is jelentős szerepet tölthet be a strukturális és kohéziós politika területén.

Európa példa nélküli fiskális konszolidációs időszakon és strukturális gazdaságpolitikai reformokon megy keresztül. Ám egyes, a pénzügyi stressz idején bevezetett reformok életképessége hosszú távon – a szükséges szociális egyensúly hiányában – kétséges lehet. Ezért különösen fontos kérdés: egyrészt hogyan egészíthetők ki a további hatékonyságnövelő reformok más, a szükséges társadalmi egyensúlyt

biztosító intézkedésekkel, másrészt hogyan képes az Európai Unió jobb ösztönzést nyújtani a tagállamok számára az elosztási szempontból kiegyensúlyozottabb reformok tekintetében. Grüner (2013) az európai fiskális és strukturális reformok elosztási következményeit tanulmányozta, s dolgozta ki javaslatait: hogyan kell kombinálni azokat, hogy hosszú távon kedvezőbb legyen azok társadalmi elfogadottsága. Javaslati arra is kiterjednek, miként lehet strukturálni a pozitív és a negatív ösztönzőket a fiskális konszolidációhoz és a fiskális reformokhoz hosszú távon, kiegyensúlyozva a strukturális reformok elosztási következményeit.

Buti és Pichelmann (2013) hangsúlyozzák: a szociális kiadások nem csupán terhet jelentenek. A tisztesség és méltányosság a bizalmat és a társadalmi kohéziót mozdítják elő, ezáltal elősegítve a pozitív magatartást a nyitottság, az innováció, az alkalmazkodás és a változás iránt.¹¹ *„Hiba lenne az is, ha nem vennénk észre azokat a szignifikáns változásokat, amelyek a jóléti és szociális modellekben végbementek az utóbbi két évtizedben, elfordulva a passzív szociális védelemtől a befogadó és aktív társadalmi támogatások felé. Ilyen módon és feltételezve a reformok folytatását, értéket jelentenek a versenyképességi kihívás terén, nem pedig növekedési és jóléti akadályt.”* (Buti és Pichelmann, 2013, 6. oldal) Egyes, a válság által keményen érintett országok esetében elkerülhetetlen szociális modelljük alapvető megújítása, a pénzügyi fenntarthatóság és a méltányosság alapulvételével.

Európának bátor politikai akciókra¹² van szüksége a kilábaláshoz, a fenntartható növekedés megteremtéséhez. Azok között a pénzügyi integráció és stabilitás szabályozási reformjai; a teljes bankunió; a strukturális deficitet középtávon csökkentő konzisztens fiskális politikák; az átfogó és átütő erejű strukturális reformokra alapozott termelékenységi stratégia; a versenyképesség és a foglalkoztatás egyidejű bővíté-

sével, egyúttal a sebezhető országokban a formázható ágazatok növekvő arányával. Azaz európai, az EU szintjén koordinált strukturális reformok, e reformokra épülő növekedési program megvalósítása szükséges. Mindezeknek az erőfeszítéseknek általános célja a méltányos növekedés és a megosztott prosperitás.¹³

A NÖVEKEDÉSI POTENCIÁL HELYREÁLLÁSA: A TERMÉK- ÉS MUNKAPIACI REFORMOK SZEREPE

Minthogy a gazdaság helyreállása a pénzügyi krízis után lassú és szaggatott, rendkívüli jelentőségű a növekedés előtt álló akadályok lebontása, az alkalmazkodó kapacitás ösztönzése, a növekedést előmozdító strukturális reformok megvalósítása. E ponton aláhúzást igényel: a strukturális reformok ma gyakran (talán leggyakrabban) emlegetett típusa a fiskális konszolidáció körébe sorolható reformok köre. E reformok a jelenlegi időszakban elsősorban az államháztartások terheinek csökkentésére, a nagy elosztó rendszerek paramétereinek szigorítására irányulnak. Szükségességük általában nehezen vitatható. Ám a társadalom nagy részének terhet jelentenek, azok nem ritkán szerzett jogaik elvesztéseként élik meg a szigorító programokat. Ebben egyes reformok késedelme is szerepet játszhat. A nagy elosztó rendszerek időben megvalósított reformjai kevésbé fájdalmasak, és több lehetőséget nyújthatnak a fokozatos változások alkalmazására. Valójában a távlatos reformok kezdetben akár többletterheket is jelenthetnek a költségvetésnek. A fenntarthatóbb pályára a közpénzügyek kedvezőbb alakulása esetleg csak hosszú távon következik be, ám a társadalmi költségek és legitimitáció tekintetében a jól időzített és kiegyensúlyozott reform elviselhetőbb lehet. A késedelmek után, a makrogazdasági egyensúly jelentős zavaraival egy időben bevezetett, fiskális konszolidációt célzó reformok eseté-

ben megnőhet a rövid távú megtakarítások maximalizálásának igénye, a hosszabb távú szempontok rovására. (Sajátos *trade off* alakulhat ki: a feszültségek későbbi időszakra, későbbi kormányzatok időszakára áthárítása.) A megszorításokat, szigorításokat tartalmazó – sok tekintetben kényszerű – fiskális konszolidációt célzó reformok következtében az alapvető strukturális nehézségekkel küzdő (például mediterrán, illetve közép- és kelet-európai) tagállamokban súlyos reformfáradtság alakulhat ki. Mindezek miatt hangsúlyozandó: a strukturális reformok másik típusát a növekedési potenciált támogató reformok képezik. (Ugyanakkor a fiskális konszolidációt célzó reformok, ha a növekedési potenciálra kedvező, fenntartható változásokat hoznak, egyidejűleg növekedéstámogató reformnak is tekinthetők.)¹⁴

E reformok hatásának jelentős része jellemzően közép- és hosszú távon érvényesül. A reformok többnyire viszonylag hosszú implementációs késedelemmel járnak az adminisztratív, intézményi vagy politikai (*policy making*) korlátok miatt. A reformhatások gyakran fokozatosan szivárognak be a reálgazdaságba, minthogy több év szükséges az új állandósult állapot eléréséhez. Egyes reformoknak rövid távon akár negatív hatásuk is lehet a gazdasági tevékenységre az erőforrások reallokációjának alkalmazkodási költségei miatt. Egyes növekedést erősítő reformok pedig előzetes költségvetési kiadásokkal járnak.

Ugyanakkor egyes strukturális reformoknak már rövid távon pozitív makroökonómiai hatásuk lehet. A strukturális reformok kedvező jövőbeni növekedési várakozásokat mozdíthatnak elő és hozzájárulhatnak a megkerülhetetlen fiskális konszolidációhoz. E hatások nagysága szorosan összefügg a reformdöntések hitelességével és a tagországok reformprogramjuk gyorsítására irányuló képességével, figyelemmel a lehetséges implementációs késedelmekre.

Az elvégzett szimulációk szerint jelentős potenciális előnyök származhatnak a strukturális reformokból. A GDP az euróövezetben szimultán, az európai élvonalhoz képest fennálló rés felét csökkentő átfogó reformok megvalósítása esetén tíz év múlva 6 százalékkal lenne magasabb, mint jelenleg. (Roeger et al., 2013, Varga – int’Veld, 2013) E szimuláció nem tűnik túlzottan ambiciózusnak vagy irreálisnak. A rés ennél nagyobb mértékű záródásának arányosan nagyobb hatása lenne.

A strukturális reformok növelhetik a növekedési teljesítményt. (Különösen, ha felszabadítják az innovációs potenciált.) Ugyanakkor kapacitásuk a jelenlegi időszakban a helyreállítás támogatása tekintetében meglehetősen bizonytalan: egyes reformok rövid távú költségvetési vagy alkalmazkodási költségei, a valószínű késedelem, illetve politikai és intézményi okok miatt hatásuk csak fokozatosan terjedhet ki a reálgazdaságra. Az empirikus bizonyítékok szerint egyes strukturális reformoknak már rövid távon is pozitív hatásuk lehet a gazdasági tevékenységekre. Ha azokat szükségtelen késedelem nélkül alkalmazzák, akkor ellensúlyozhatók a reformok megvalósításakor szükségképpen fellépő rövid távú negatív hatások.

Figyelembe kell venni, hogy az elemzés a strukturális reformok potenciális hatásait tartalmazza. Az elemzés a legutóbbi hozzáférhető indikátorokon nyugszik. Ám a legutóbbi években hozott intézkedések hatása azokban még nem vagy csak részlegesen érvényesül. A strukturális reformok megvalósítása a modellezésben figyelembe vettnél lassabb is lehet. Ebben az esetben a feltételezettnél mérsékeltőbbek a hatások. A jelenlegi gazdasági környezetben nagy erővel érvényesülnek az állami, illetve a magán-mérlegalkalmazkodási folyamatok. Szigorúak és korlátozottak a hitelfeltételek. E finanszírozási kényszerek következtében a rövid távú hatás alacsonyabb is lehet a feltételezettnél. Ám a növekedési hatások szignifikánsak és hozzásegíthetnek a kilábaláshoz.

A kibocsátási és foglalkoztatási hatások elsősorban közép- és hosszabb távon mérhetők.

A termékpiaaci, a versenyt előmozdító reformok a kibocsátás jelentős többletét eredményezhetik. Ezek a hatások ugyanakkor csak fokozatosan bontakozhatnak ki. A K+F-támogatások növelése rövid távon akár csökkentheti is a kibocsátást. Azonban jelentős azok hosszú távú pozitív hatása. Egyes munkapiaci reformok is csak közép-, illetve hosszú távon hoznak eredményeket. (Különösképpen a nők, illetve az idősebb dolgozók részvételét növelő vagy a képzettséget növelő reformok.) Ám e programok költségvetési terhei már rövid távon is jelentkeznek. Ugyanakkor az idősebbek munkapiaci részvételét növelő reformok lényeges költségvetési magtakarításokat nyújthatnak. Éppen így az adószervezetet érintő (a terhelést a munkáról a fogyasztásra helyező) reformok gyorsan megvalósíthatók, s emelik a foglalkoztatást és a kibocsátást.

A strukturális reformok pozitív tovagűrűző hatásokat fejthetnek ki a kibocsátás és a foglalkoztatás tekintetében. A keresleti hatás emeli az importot, s előmozdítja a kereskedelmi partnerek növekedését. (Noha ez utóbbit részben ellensúlyozza a versenyképességi hatás.) A külkereskedelmi egyensúlyra gyakorolt hatások viszonylag mérsékelték és részben negatívak is lehetnek. (A keresleti hatás erősebb, mint a versenyképességi hatás.) A strukturális reformok a közpénzügyekben szignifikáns javulást eredményezhetnek. Mérhető csökkenést hozhatnak közép- és hosszú távon a GDP-hez viszonyított államadósságban. Ezzel megkönnyíthetik további konszolidációs intézkedések alkalmazását és hozzájárulhatnak az államadósságok fenntartható finanszírozásához. E pozitív tovagűrűzések és költségvetési hatások erősíthetik a strukturális reformok megvalósítása iránti ösztönzést. (Az európai szemeszter rendszerében az országspecifikus ajánlások funkciója is hasonló.) Mindezek a politikai koordináció potenciális előnyeit s a

reformok integrált és szimultán megvalósításának lehetséges többlethatásait jelezhetik.

A növekedési potenciált támogató strukturális reformok alapvető eleme a belső piac jobb működésének megteremtése és az üzleti környezet javításának igénye lehet. Mindezek eredményeként enyhülhetnek a piaci torzulások; javulhatnak a beruházások, az innováció lehetőségei; erősödhet az EU versenyképessége. Mindehhez mélyreható reformok szükségesek a termék- és a szolgáltatáspiacok, illetve az erőforráspiacok, elsősorban a munkaerő- és a pénzpiac területén. Az előbbiekkkel szorosan összefüggenek, s azokhoz hasonló jelentőségűek a tudást és az innovációt előmozdító reformok.¹⁵

E reformok átütő erejű keresztülvitele adhat esélyt az európai növekedési fordulat számára. E reformok az európai növekedési modell megújítását, a globalizáció kihívásaihoz történő fokozott alkalmazkodás lehetőségét nyújtják. A növekedést támogató strukturális reformok

megvalósítása során különös jelentőségűek az intézményi, kulturális és történelmi tényezők által kondicionált társadalmi feltételek az egyes tagországokban, amelyeket *M. Abramowitz* a „szociális képesség” körében összegezte.

Európának bátor politikai akciókra van szüksége a kilábaláshoz, a fenntartható növekedés megteremtéséhez. Európai, az EU szintjén koordinált strukturális reformok, e reformokra épülő növekedési program megvalósítása szükséges.¹⁶ Csak a gazdasági racionalitás, a nemzetközi versenyképesség és a tudásgazdaság előtérbe helyezésén nyugvó megoldások lehetnek hosszú távon eredményesek. Mindezeknek az erőfeszítéseknek általános célja a méltányos növekedés és a megosztott prosperitás lehet. A cselekvés fő irányai körvonalazhatók, ám azok széles körű és átfogó áttekintéséhez az európai modell jövőjét tisztázó további tudományos és közéleti viták sem nélkülözhetők.

JEGYZETEK

¹ A potenciális növekedés 1981–2013. évi folyamatai növekedési számvitelen alapuló részletes elemzéséről, illetve 2018-ig terjedő projekcióiról lásd Halmai (2014). A növekedési potenciálra vonatkozó következő megállapítások kvantitatív háttérét a jelzett műben foglaltak képezik. Az EU15 a 2004 előtti EU-tagállamok csoportja. A jelenlegi tagállamok közül Horvátország esetében csak néhány éve állnak rendelkezésre megfelelő megbízhatóságú növekedési számviteli adatok. Ezért történik az EU27 csoportosítás alkalmazása.

² Az EU27 külföldi (azaz: a világ EU-n kívüli részével kapcsolódó) közvetlen befektetéseinek (FDI-) egyenlege – a krízis mélypontját kivéve – a legutóbbi években az Eurostat adatai szerint évi 120–180 milliárd euró körül alakult. Azaz ennyivel több FDI áramlott ki az EU27-ből, mint amennyi beérkezett. Ugyanakkor az EU-n belül nagyon eltérő a tőkeintenzitás és a

tőke határterméke. Inspiráló beruházási klíma esetén e nettó tőkeáramlás – logikus feltételezéssel élve – alacsonyabb, az EU-n belüli beruházás és potenciális növekedés pedig magasabb lenne. (Megjegyzést igényel, hogy a beruházási ráta az Egyesült Államokban 1992 óta minden évben magasabb, mint az EU15 országaiban.)

³ A következőkben a szövegben szereplő adatok forrása az EPC Output Gap Working Group adatbázisán alapuló saját számítás.

⁴ Saját számítás. Megjegyzést igényel, hogy a krízist közvetlenül megelőző években a potenciális növekedés üteme – a latens erózió során – már mérséklődött az előbb megjelölt időszakhoz viszonyítva. Így a válságot közvetlenül megelőző időszak alapulvétele esetén a szinthatás a fentebb kimutatottnál mérsékeltebb.

- ⁵ NAWRU: Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment, a munkanélküliség nem növekvő bérek melletti rátája.
- ⁶ A hazai akkumulációs folyamatokat behatóan vizsgálta Báger (2015) legutóbbi munkája.
- ⁷ A globális keresletől közvetlenül függő európai foglalkoztatásban a legutóbbi években nőtt a magas és közepes képzettséget igénylő álláshelyek aránya. Buti – Pichelmann (2013)
- ⁸ NIESR: National Institut of Economic and Social Research, London; NIGEM: National Institut's Global Macroeconomic Model
- ⁹ Moore-törvénynek nevezik azt a tapasztalati megfigyelést a technológiai fejlődésben, amely szerint az integrált áramkörök összetettsége – a legalacsonyabb árú ilyen komponens figyelembe véve – körülbelül 18 hónaponként megduplázódik.
- ¹⁰ A jelzett problémakör egyrészt a termelékenységet érintő témakör, másrészt elsőrendű jelentőségű a kohézió és a méltányosság tekintetében.
- ¹¹ Mindennek fontos példája lehet a mobilitási esélyek, a kiváló oktatásba és képzésbe történő bekapcsolódás széles körű lehetősége, amely egyszerre szolgálhatja a munka világában történő helytállás, illetve társadalmi életben történő érdemi részvétel lehetőségét, egyúttal a generációk közötti méltányosságot.
- ¹² Ezek között nagy jelentőségű s a tanulmány keretei között nem tárgyalható az európai integráció intézményi rendszerének megújítása, a „teljes” gazdasági uniót célzó kormányzás kiépítése. (Lásd Halmai, 2013)
- ¹³ E szempontokat is alaposan elemzi és kontextusba helyezi Csaba (2014) legutóbbi kötete. Az abban szereplő igényes agenda, az európai közgazdaságtan kimunkálásának igénye e tanulmány megírásához is inspirációt és segítséget nyújtott.
- ¹⁴ Azaz a kényszerű megszorítás és a reform automatikus azonosítását, s az utóbbit diszkreditáló értelmezését vitatjuk.
- ¹⁵ E reformok hatásmechanizmusának pontosabb feltárása további kutatásokat igényel, különös figyelemmel az egyes tagállamok rendkívül eltérő viszonyaira és feltételeire.
- ¹⁶ E koordinált reformpolitikában természetesen központi szerepet töltenek be a tagállamok. Azok érdekeltsége és elkötelezettsége hiányában az európai reformpolitika szükségképpen sikertelen. Ugyanakkor a tagállamonként eltérő „szociális képességek” is a tagállamok szerepét és felelősségét húzzák alá.

IRODALOM

- ATKINSON, A. B. (2013) : Ensuring social inclusion in changing labour and capital markets. *European Economy. Economic Papers*. 481. April, Brussels
- BARTELSMAN, E. J. (2013): ICT, Reallocation and Productivity. *European Economy. Economic Papers*. 486. April, Brussels
- BÁGER G. (2015): Beruházási hullámvölgy és élénkülés a magyar gazdaságban, *Pénzügyi Szemle*. 2015/2, 155–177. oldal
- BUTI, M. – PICHELMANN, K. (2013): European prosperity reloaded: an optimistic glance at EMU@20, *ECFIN Economic Brief*. Issue 19
- CSABA L. (2014): *Európai közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest

- CZARNITZKI, D. – TOIVANEN O. (2013): Innovation Policy and Economic Growth, *European Economy. Economic Papers*. 482. Brussels
- EICHENGREEN, B. (2015): Secular Stagnation: The Long View. *NBER Working Paper* 20836 Cambridge, MA
- ELEKES A. – HALMAI P. (2012): Az új tagállamok növekedési modellje: Kihívások és kilátások. *Külgazdaság* 57: (7–8.). 32–66. oldal
- FIG, T. – ORAZGANI, A. (2013): Growth risks for the EU emanating from global imbalances. *European Economy. Economic Papers*. 483. April, Brussels
- FOSTER, N.– STEHRER, R. – TIMMER, M. (2013): International fragmentation of production, trade and growth: Impacts and prospects for EU member states, *European Economy. Economic Papers*. 484. Brussels
- GRÜNER, H. P. (2013): The Political Economy of Structural Reform and Fiscal Consolidation Revisited, *European Economy. Economic Papers*. 487. Brussels
- HALMAI P. (2013): Európai integráció és szuverenitás. A gazdasági kormányzás új dimenziói. *Magyar Tudomány*. 174. évf. 4. sz. 411–422. oldal
- HALMAI P. (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Akadémiai Kiadó. Budapest
- HALMAI P. (2015) Az európai növekedési potenciál erőzítője és válsága. *Közgazdasági Szemle*. 62:(4) 379–414. oldal
- KUENZEL, R. – RUSCHER, E. (2013): The Future of EMU. *ECFIN Economic Brief*. Issue 22
- ROEGER, W. – VARGA, J. – IN'T VELD, J. (2013): Growth Effects of Structural Reforms in Southern Europe: The case of Greece, Italy, Spain and Portugal. *European Economy. Economic Papers*. 511. DG ECFIN, Brussels
- ROEGER, W. (2014): ECFIN's medium term projections: the risk of 'secular stagnation'. *Quarterly Report on the Euro Area*. Vol 13 No. 4. EC DG ECFIN, Brussels
- TEULINGS, C. – BALDWIN, R. Eds. (2014): Secular Stagnation: Facts, Causes and Cures. *CEPR Press*. London
- VAN ARK, B. et al. (2013): Recent Changes in Europe's Competitive Landscape and Medium-Term Perspectives: How the Sources of Demand and Supply are Shaping Up. *European Economy. Economic Papers*. 485. Brussels
- VARGA, J. – in't VELD, J. (2013) The growth impact of structural reforms. *Quarterly Report on the Euro Area*. Vol 12 Issue 4 17–27. oldal
- Európai Bizottság (2009): Impact of the current economic and financial crisis on potential output. *European Economy, Occasional Papers* 49